

SJETTE KAPITTEL:

DE OVERFLØDIGE MILLIONMASSENE

De forrige teknologiske revolusjonene førte til arbeidsløshet. Et berømt eksempel er de engelske dampvevstolene som slo ut hjemmevevinga på begynnelsen av 1800-tallet. Men *i neste omgang* gjorde den veldige utvidelsen av den kapitalistiske produksjonen at mange *flere* fikk jobber i forskjellige fabrikker.

Kan det også skje i denne, nye teknologiske revolusjonen? Dessverre er det ingenting som tyder på at dette skal skje. Tvert imot. Det ser ut til at utviklinga heller vil føre til at utviklinga under kapitalismen må føre til en ny slags permanent (varig) massearbeidsløshet som en følge av den nye teknologien.

Den nye industrielle revolusjonen og den 3. verden

La oss først ta for oss de fattige landa i den 3. verden — altså flertallet.

I denne 3. verden er det alt nå enorm arbeidsløshet. I tillegg er svære deler av befolkninga underbeskjeftiget — eller for å si det på norsk: de har litt arbeid, dårlig arbeid, arbeid en sjelden gang. Mange er sesongarbeidere, tjener litt på å selge småting på gata osv.

Da jeg var i Peru i 1982 var den offisielle arbeidsløsheten på over 10%. Men folk med kunnskaper om det peruvianske samfunnet mente at den *virkelige arbeidsløsheten/underbeskjeftigelsen lå på over 60%*. Liknende forhold er typiske for svært mange 3. verden-land.

Dette er situasjonen *før* virkningene av den nye teknologiske revolusjonen for alvor begynner å slå inn i de fleste samfunna i den 3. verden.

Hvilke virkninger vil den få? Jeg mener at det er temmelig lett å *forutsi i hvert fall to*:

Forverring for flertallet

1. *Flertallet* av både mennesker og land i den 3. verden vil bli hengende *enda lengre etter de rike landa* på grunn av denne nye teknologiske utviklinga. Sagt på en annen måte: De vil få det enda vanskeligere i konkurransen på det kapitalistiske verdensmarkedet.

Grunnen er at mangelen på skolegang og utdanning i disse landa gjør at massene der har *minst* mulighet til å gjøre seg nytte av den nye teknologien og få jobb ved hjelp av den. Det er ikke den ruinerte nomaden fra Sentral-Afrika eller småbrukeren fra Columbia som kan omskolere seg til programmerer og få ny jobb i datasamfunnet! Og det er flertallet av fattige land i den 3. verden som har *minst* «infrastruktur» som kan gjøre det interessant for kapitalistene å bygge ut dataindustrien der. «Infrastruktur» betyr her høyt utvikla elektronisk industri, utdanna dataeksperter, skoler som utdanner folk til sånn industri osv. — altså alt sånt som det er praktisk at det fins i et land *på forhånd*, hvis du som kapitalist vil investere i virksomhet bygd på ny teknologi.

Riktig nok går det an å si at Singapore, Taiwan, Sør-Korea osv. ligger i den 3. verden, og at Saudi-Arabia investerer i ny teknologi. Disse «nye industrialiserte landa» (eller NIC-landa, etter forkortelsen av det engelske Newly Industrialized Countries) blir brukt som beviser på at det samme kan *alle* 3. verdens-land gjøre. Men dette er *rein svindel*.

For det første fordi NIC-landa er *unntaka*: En håndfull land som kunne bruke gunstige forhold på verdensmarkedet til å industrialisere. Men hva hjelper det flertallet av land i den 3. verden, som ikke har noe håp om å få slike gunstige vilkår.

Hva hjelper det Burundi at Singapore har gjort det bra i elektronisk industri? For den saks skyld: Hva hjelper det den analfabetiske bonden i India eller Nord-Brasil, at det i deres egne land fins høyprofitabel industri bygd på ny teknologi? *Hun får ikke jobb der.*

For det andre virker det dessuten nå som om «NIC-eventyret» er over! Med utviklinga av verdenskrisa i de siste åra har slike land som Brasil og Sør-Korea fått svære problemer. De har industrialisert bl.a. med hjelp av svære lån fra de rike landa. Men nå utvikler prisene på verdensmarkedet seg slik at de ikke klarer å betale gjelda. Hva som blir det *varige* resultatet av denne utviklinga av et fåtall 3. verden-land får framtida vise. Til nå gir det ikke grunnlag for optimisme på vegne av flertallet —*ikke en gang flertallet i NIC-landa sjøl.*

De fattige blir hengende enda lengre etter. Dette er den første virkninga vi kan forutsi.

...og knock-out for mange industrier

2. *Mange av de industriene som nå fins i den 3. verden vil bli slått ut.* Den konkurransefordelen den 3. verden har hatt, er ekstremt billig arbeidskraft. (For å si det på en annen måte: Ekstremt dårlig betalt arbeidskraft.) På dette grunnlaget har åsså en del kapitalistiske selskaper *nedlagt* produksjon i de rike landa og flytta den til fattige land. F.eks. tekstilproduksjon, som er blitt lagt ned i Norge og flytta til Sør-Korea, Hongkong, Thailand osv.

Norsk fjernsyn viste en reportasje fra Haiti, ett av verdens mest økonomisk tilbakeliggende land. Her fins det en økonomisk sone, bak piggråd, der flere titusen kvinner jobber med å sy tøy. Tøybitene kommer ferdig tilskjært fra USA. De ferdige plaggene sendes tilbake til USA.

Vi nærmer oss nå raskt ei tid der det vil bli lønnsomt for kapitalistene å flytte slik produksjon tilbake til de rike landa igjen. For det blir mulig å automatisere denne delen av arbeidsprosessen som kvinnene i Haiti gjør, slik at den blir

gjort omtrent helt uten bruk av menneskelig arbeidskraft.

Men kanskje kan Haiti konkurrere ved å tvinge lønnene til kvinnene i tekstilindustrien enda lenger ned?

Om det er mulig, så *hjelper det ikke*. For det fins fysiske grenser for hvor langt ned utgiftene til menneskelig arbeidskraft kan presses, uansett hvor mye vold og undertrykkelse som blir brukt. Sjøl barneslaver i Thailand må ha *mat*. Det koster penger å ha *hus* der de er fanger, og det koster penger å betale folk som kan *fange dem* og være *voktere*, som tvinger dem til å arbeide.

Det blir som i den amerikanske sangen om jernbanearbeideren John Henry, som konkurrerte seg til døde mot en boremaskin.

Når det blir mulig å lage helautomatiske tekstilfabrikker, som raskt kan programmeres om til å lage nye plagg med et minimum av arbeidskraft, så vil slike fabrikker på et kapitalistisk marked åsså kunne konkurrere ut all slavedrift i Thailand og andre steder. Og det lønnsomme stedet å *legge* en slik bedrift vil være *nær markedet* — altså i de rike landa. Der fins dessuten teknologien, folka som kan programmere, reparere anlegget osv.: «infrastrukturen». I Norge, USA, Japan — *ikke i Haiti*.

Den nye teknologiske revolusjonen vil bety et voldsomt slag mot den gammaldagse, arbeidsintensive (dvs. med mange arbeidere) industrien i den 3. verden. Dette er den andre virkningen vi vil forutsi.

De «unyttige» milliardene

Ser vi på *begge* disse virkningene *sammen*, kan vi spå at *den permanente underbeskjeftigelsen og arbeidsløsheten i den 3. verden vil øke enormt*.

Det vil si: *Hvis det kapitalistiske markedet skal få bestemme hvem som kan få jobb og hvem som ikke er lønnsom, «nyttig» for kapitalistene.*

For sett fra *kapitalistenes* synsvinkel blir hundremillioner

og milliarder av mennesker *mindre* økonomisk interessante enn før. I gamle dager kunne man bruke svære mengder av dem til innhøsting på plantasjene og anna jordbruksarbeid. Nå kommer moderne jordbruksmaskineri og gjør dem overflødige. Så har de vært nyttige som billig arbeidskraft i gammaldagse fabrikker, der de jobba med håndkraft eller med enkelt maskineri. Nå blir det mer lønnsomt å automatisere hele fabrikken og flytte produksjonen «hjem» til den rike verden. Og nyttig arbeidskraft i den ganske begrensa sektoren (i antall ansatte, på hele Jorda) som skal betjene den nye teknologien, det finner kapitalistene *ikke* blant det enorme flertallet av flyktninger fra Afghanistan, utsulta bønder i Etiopia, slumboere i Mexico.

Hvilke nytte har slike mennesker da egentlig, sett fra kapitalismens synsvinkel?

I beste fall «er de i veien». De «sitter på landet»: Hindrer utnyttinga av ressursene. I verste fall er de *farlige*. De er misfornøyd med livet sitt: Vil ha mat, jobber, skolegang, politisk frihet. De blir stadig vanskeligere å holde under kontroll. De kan gjøre opprør. Kanskje kan de slutte seg sammen for å styrte hele den nåværende verdensordninga.

Unyttige og farlige milliarder.

Jeg minner om Jan Myrdals uhyggelige tanke, som jeg refererte i tredje kapittel. Er det, i denne situasjonen, egentlig så fantastisk dersom herskerne i Nord kommer på den ideen, at det beste vil være et kontrollert folkemord av flere hundre millioner «unyttige mennesker» i Sør?

Men hva med de rike landa?

Hva kan vi vente oss i de rike *landa*?

Der kommer mesteparten av de nye jobbene som den nye teknologiske utviklinga skaper.

Men dessverre ser det nokså klart ut til at det viktigste den nye teknologien kommer til å skape i de rike landa åsså blir — *arbeidsløshet*.

«Arbeidets fall» i vår del av verden vil så langt vi kan forutsi det nå (og forutsatt at det kapitalistiske systemet varer) bety permanent arbeidsløshet for en stadig større del av befolkninga i de rike landa.

Arbeidskrafta blir *befridd* —

— *fra* rutinejobbene, som de fleste har levd av i mange generasjoner.

Men hva blir de befridd *til*?

Under det nåværende økonomiske systemet:
til ingenting.

Den VARIGE massearbeidsløsheten

Så vidt jeg skjønner er denne tendensen alt synlig i Vest-Europa og Nord-Amerika.

Det er alt en del år sida antallet ansatte i *industrien* i disse landa stoppa opp.

Den økonomiske krisa har forverra seg ved utgangen av 70-åra og inn i 80-åra. Arbeidsløsheten har økt med krisa.

Men en god del av denne arbeidsløsheten er ikke «normal» arbeidsledighet, skapt av tilbakegangen i verdensmarkedet, som altså igjen vil gå ned dersom det kommer oppsving på verdensmarkedet. Det er «strukturell» arbeidsledighet: Det vil si ledighet, som skyldes at hele industrier er lagt ned, at svære sektorer i det økonomiske livet har bruk for mye mindre folk.

Verftsindustrien og den britiske bilindustrien er eksempler. Den franske stålindustrien. Osv.

Våren 1984 var jeg i Rotterdam, og blei vist rundt på havna der av arbeidere. I denne enorme «porten til industri-Tyskland» som så mange norske sjøfolk kjenner, holder ny teknologi på å legge havna øde. Titusener av arbeidsplasser er i ferd med å bli erstatta av automatiserte container-havner. Med dagens teknologi er det mulig å erstatte tusener med automatikk, betjent av noen få ti-tall. Hele byen som økonomisk organisme har kniven på strupen. Nye investeringer, som kan gi jobb til de titusener av havnearbeidere som blir ledige, blir ikke gjort.

Dette er et *bilde* på trusselen mot *hele* den tradisjonelle arbeiderklassen i de rike landa. «Strukturkrise». «Strukturell arbeidsløshet». Den sveitsiske ur-industrien fikk en kraftig smekk da de nye kvartsklokkene med transistorer inni kom. Men «vi er alle sveitsiske klokkegjørere».

Rundt 1984 var det en viss økonomisk oppgang i USA. Kapitalistene i Vest-Europa snakka for en stund mer optimistisk om framtida. (Mens jeg skriver dette — i april 1985 — er optimismen avløst av ny frykt for et krakk.) Det interessante er at *i denne perioden var det ingen kraftig nedgang i arbeidsløsheten*.

Hvorfor? Trolig fordi investeringene som hele tida blir gjort i nytt automatisk maskineri gjør det mulig å *møte* nye, kraftige utvidelser av markedet uten å ansette noe særlig mer folk. Fabrikkene hadde på forhånd en svær ubrukt overkapasitet. Derfor er det mulig raskt å spøyte ut veldig mye mer varer og tjenester på markedet med omtrent samme antall ansatte. Det er bare «å la maskinene gå forttere» for å svare på økt etterspørsel — og ut strømmer mange flere biler, ølflasker, banktjenester osv. nesten uten at ett eneste menneske får ny jobb!

Altså blir ledigheten permanent — *sjøl når kapitalismen opplever «bedre tider»*.

Et samfunn i Vesten med et FLERTALL «utslåtte»?

Dette *peker i retning* av ei utvikling der de rike vestlige landa får trekk i samfunnet som minner om det som *nå* er typisk for den 3. verden: Ei stadig større gruppe kronisk arbeidsløse eller underbeskjeftiga, «utslåtte» mennesker. Folk som er unyttige for kapitalismen innafor den kapitaliske produksjonen, distribusjonen og administrasjonen, og derfor for godt havner utafor det kapitalistiske arbeidsmarkedet.

Vi kan alt se sånne grupper i de store vestlige landa. I slummene i USA. På landsbygda i Sør-Europa. I de nordeuropeiske landa blei millioner av innvandrere rekruttert fra Sør-Europa,

Asia, Afrika og Sør-Amerika i den siste store ekspansjonsperioden fram til begynnelsen av 70-åra. Nå blir nettopp *de* gående ledig *først*: Tyrkerne i Tyskland, nordafrikanerne i Frankrike, vestindiene og asiater i England... og de svarte og de spansktalende i USA.

Men i tillegg, folk fra metallindustrien i England og Frankrike. Voksne havnearbeidere i Rotterdam.

Og *ungdom* fra de rike landa som aldri kommer *inn* på arbeidsmarkedet. Slik ungdom begynner å sette sitt preg på ikke bare det hardt ramma England, men åsså på Tyskland, Danmark, og — så vidt det er — på Norge...

Jeg trur dette er *varslet* om framtida. De beskjedne *fortroppene* for de enormt svære gruppene som *skal komme*.

Av (for kapitalismen!) «unyttige mennesker».

Innvendinger?

Men er det ikke mulig å unngå denne utviklinga *innafor ramma av de rike lands kapitalisme*?

Herskerne kan vel forutse denne utviklinga? (Sjøl sagt kan de det. Det er åsså vitenskapsfolk — bl.a. i USA — som har advart mot at akkurat dette kan bli resultatet av den nye industrielle revolusjonen.)

Men da kan vel de store monopolene åsså se farene? Eller kanskje kloke liberalere, sosialdemokrater og andre reformister kan si fra? Slike kretser som forstår at denne utviklinga kan true hele det kapitalistiske samfunnet, de kan kanskje åsså *tvinge gjennom* reformer for å *hindre at et flertall blir arbeidsløse*?

Jeg har diskutert med folk som mener at når det kommer til stykket vil herskerne i de kapitalistiske landa gripe inn for å hindre det menneskelige arbeidets fall.

Eller de kapitalistiske markedslovene sjøl vil stoppe det. Det vil ikke lønne seg å erstatte mennesker med maskiner. På et visst punkt i den økonomiske utviklinga vil det lønne seg å sysselsette flere mennesker igjen.

La oss se på argumentene de har.

(1) «Kapitalistene er avhengige av et marked for å få solgt varene sine. Dersom folk ikke har jobb, skrumper markedet åsså inn. Hvis utviklinga går så langt at et flertall blir uten jobb, så vil markedet skrumpe veldig kraftig inn.»

(2) «Dette er ikke i kapitalistenes interesse. Derfor vil de hindre at det skjer.»

Svar: Første ledd her er fullstendig riktig. Kapitalistklassen *som helhet* har interesse av at det fins et stort marked til varene. *I den betydninga* har kapitalistene åsså interesse av at det er *mange* som har jobb — og at de har *høy lønn!*

Men dette har likevel ikke hindra den *enkelte* kapitalisten i å *skjære ned på antallet arbeidere han har*, og *slåss for å redusere deres lønn*.

Den enkelte kapitalisten handler og tenker ut fra hva som tjener *ham* best. Hvis han f.eks. har brødfabrikk, vil han drive den med så få folk som mulig — men han håper kanskje at *andre kapitalister skal ansette mange arbeidere, slik at han kan få solgt mye brød!*

Men nå blir det mulig å erstatte mennesker med maskiner som aldri før. Den kapitalisten som ikke blir med på valsen, underskriver sin egen dødsdom.

Prøv så å komme til ham med forslag om å ikke innføre roboter nå for å ikke redusere markedet for alle i *neste omgang* — (om 5, 10 eller 50 år). Han vil svare at han er ikke idealist og driver ikke med sosialhjelp. Hvis han følger et så dumt råd, så er han *forlengst konk* før det blir noen «neste omgang».

Derfor er andre ledd i tankerekka ovafor feil. For kapitalistene fatter beslutningene om sine økonomiske investeringer ut fra hva som passer *hver enkelt kapitalist*, nå, og ikke ut fra hva som passer *hele det kapitalistiske samfunnet* om 20 år.

(3) «Kapitalistene får profittene sine ved å sysselsette folk, ved å utbytte arbeidskraft. Når kapitalistene får store profitter ved å innføre roboter, vil de derfor investere profittene i anna virksomhet, som ansetter *mer* arbeidskraft. Altså fører robotenes tidsalder *likevel ikke* til arbeidets fall.»

Dette er både riktig og gærnt.

Det er jo riktig at profittene til kapitalistene er skapt av at

slitet til arbeidsfolk har skapt rikdommene til kapitalistene. Men det er *ikke* riktig at *hver enkelt kapitalist* derfor ser det å kjøpe arbeidskraft som veien til økt rikdom.

For at kapitalisten skal bry seg om å kjøpe arbeidskraft, må han rekne med at han kan få solgt produktet av arbeidskrafta.

Hvis han ikke trur det fins marked for økt *produksjon*, prøver han i stedet å øke kapitalen ved *andre* former for investeringer. F.eks. ved forskjellige slags spekulasjoner . . . Den lille kapitalisten starter med pengeutlån og svartebørs. De store kaster seg over hverandre, kjøper hverandre opp og prøver å slakte andre i stedet for å starte ny virksomhet. De aller største . . . prøver f.eks. desperat å få plassert svære statslån, enten de nå går til Brasil, Zaire, Polen eller Mexico . . .

Det ser ut som om dette skjer nå.

80-åras mektige profitter i industrien i Norge blir *ikke* investert i ny produktiv virksomhet som gir flere jobber. I stedet kjøper storselskapene opp *hverandre*.

Datarevolusjonen slo gjennom rundt 1970 — og omtrent samtidig begynte de amerikanske storbankenes forsøk på å få plassert flest mulig av dollarmilliardene i den 3. verden.

Kapitalistene *sett som en helhet, som klasse*, får tak i profitten ved å utbytte arbeidskraft. Men dette er ikke problemet *for hver enkelt kapitalist*. Når den enkelte kapitalisten ikke ser noen mulighet til å hole inn profitt ved å utbytte mer arbeidskraft, så «blir han kannibal»: Han kaster seg inn i kampen om verdien som alt er skapt andre steder. At dette ikke øker den samla mengden verdi som kapitalistklassen får ut av arbeidskrafta, det gir han blaffen i.

Det er ingen åpenbar grunn, *sett fra hans personlige synspunkt*, til at han plutselig nå skulle begynne å investere i å ansette mer folk! Tvert imot: Med utviklinga av teknologien nå bør han få hodet sitt undersøkt hvis han vil gjøre noe så dumt.

(4) «Ja, men hvis det blir et veldig overskudd av menneskelig arbeidskraft på markedet, så vil det føre til prisfall på menneskers arbeidskraft, som igjen vil gjøre det mer lønnsomt å bruke mennesker enn maskiner.»

Denne påstanden viser manglende forståelse for hvor uhyre

svær og kraftig den nye industrielle revolusjonen er. Den vil føre til et prisfall på «maskinenes, robotenes og de kunstige organismenes arbeidskraft» som er så stor at det blir *umulig* for det menneskelige arbeidet å synke like lavt i pris.

Når toget og lastebilen har brutt gjennom, er det umulig for hestekusken å konkurrere i lange transporter over land. For uansett hvor lav betaling kusken skal ha, så koster det et minimum simpelthen å holde ham og hesten i live. Traileren og godsvogna kan alltid transportere billigere enn kusken og hesten.

Når den helautomatiske bilfabrikken, den helautomatiske skjortefabrikken og det helautomatiske meieriet virkelig har brutt gjennom, når disse fabrikkene går uten problemer (og sjøl etterhvert åsså blir laga av *helautomatiske maskinfabriker*) — da er tida ute for millionmassene av bilarbeidere, tekstilarbeidere og næringsmiddelarbeidere. Uansett hvor lavt de går i lønn, så må de ha et minimum av mat, klær hus og transport for å ikke dø. Og dette minimum vil være mye større enn det fabrikken uten mennesker koster i drift.

Nei, «markedslovene» redder oss *ikke* (akkurat som de ikke redda hestekusken, lappeskomakeren og den lille skredderen i de første $\frac{3}{4}$ av vårt århundre). Tvert imot: «markedslovene» vil skyve millionmassene som lever av rutinearbeid «utfor stupet» — hvis «de får virke fritt», hvis ingen griper inn. . .

(5) «Men så får staten hindre at det skjer! Så får staten skaffe en masse mennesker jobb, for å sørge for å holde markedet oppe!»

Problemet er: Hvor skal staten skaffe penger til å lønne alle de som blir slått ut av den private sektoren? (Vi norske mennesker kan akkurat nå (i 1985) si «bruk oljemilliardene». Men dette er ikke ei løsning som kan brukes i Sverige, eller i Canada, eller Italia, altså i de fleste, typiske kapitalistiske land.)

(6) «På vanlig måte: Ved skatter».

Jo men antallet av de på lønnsinntekt som skal skattes går jo kraftig ned, samtidig som ulike statsutgifter alt er på vei opp.

(7) «Ved å skattlegge de store private profittene da, eller ved å ta over profitabel privat virksomhet.»

Men kommer kapitalistene til å gå med på *det*?

(8) «Hvis det ikke fins noen annen utvei, *så blir de nødt!* Hvis de enkelte kapitalistene ikke vil og kan gjøre noe, så må det *uansett* oppstå en sterk reformfløy i *staten*, som skal ta seg av kapitalistklassens *felles* interesser. Den vil *tvinge* enkeltkapitalistene til å gå med på slike reformer som må til for at samfunnsordenen ikke skal bryte sammen!»

Jeg kommer tilbake til dette spørsmålet i niende kapittel. Jeg skal der argumentere for hvorfor jeg tviler på at slike reformer *er mulige*, og hvorfor jeg ikke trur at det fins ei kraft til å *gjennomføre dem*.

Her skal jeg bare til slutt minne om at problemet med varig arbeidsløshet alt *er* stort i de rike landa. Likevel er det *ingen* av de rike landa som *prøver* å gjennomføre reformer i stor målestokk for å gjøre noe effektivt med arbeidsløsheten.

Hvis ei løsning ved hjelp av reformer er mulig — *hvorfor er det da ingen som prøver det?*

Vi har prøvd noen viktige innvendinger. Det ser ikke ut til at de kan endre resultatet.

En mulig spådom (hvis kapitalismen fortsetter) blir derfor:

— Svært mange av de barna som vokser opp nå kommer aldri til å få jobb. Før eller seinere — kanskje et flertall?

SJUENDE KAPITTEL:

ET MODERNE MIRAKEL eller ÅSSEN STOR RIKDOM FORVANDLER SEG TIL STOR FATTIGDOM

I en del av den litteraturen som kommer ut om den nye teknologiske revolusjonen blir virkningene for «det vanlige menneske» (som vi nå gudskjelov ikke lenger kan kalle «den menige mann») framstilt som om «tusenårsriket rykker nær».

Alle skal få jobbe bare noen få timer om dagen og leve omgitt av automatisk utstyr som gjør dagliglivet så uhyre mye lettere. Alle skal få uhyre mye større valgmuligheter. Få bestemme over sitt eget liv på en helt annen måte enn før: velge arbeidssted, bosted, la arbeidet styres av sine interesser. Folk vil jobbe sammen i løsere, «flatere» strukturer uten å være et lite, underordna ledd i en maktpyramide med sjefer over deg som overvåker deg hele tida. Osv.

I USA var Alvin Toffler profeten som først slo gjennom med varsler om dette tusenårsriket. Det må føyes til at Toffler er en intelligent og kunnskapsrik forfatter. Og han er mer kritisk, sier mer om motsigelser og samfunnsmessige problemer, enn mesteparten av de som fulgte etter ham. (Toffler må leses.)

I kjølvannet hans utvikla det seg et bestselger-marked for rosenrøde teknologiske spådommer. Typisk for en del av disse bøkene er at alle kritiske spørsmål forsvinner, og alle spørsmål vil bli løst av en eller annen oppfinnelse. I Norge er denne retninga representert av den eksentriske framtidsforskeren Per Benterud.

Dette er jo et ganske anna bilde av framtida enn det jeg maler — for å si det mildt. Men disse forfatterne skriver ut fra

masser av kunnskap om teknologi, planlegging og investeringer.

Veit de ikke hva de skriver om? Åssen kan dette henge sammen?

Enorme rikdommer . . .

Det fantastiske ved den nye teknologien og industrielle revolusjonen er at *de som sier at den kan skape uante nye rikdommer har rett*.

De nye teknologiene er — *egentlig* — en veldig seier for den menneskelige skaperevnen: for mennesketanken, for fantasien.

Disse nærmest utrolige framgangene betyr at mennesketen, sett som helhet, blir uhyre mye *rikere* enn noen gang tidligere i menneskenes liv på jorda. *Potensielt sett* — eller sagt på norsk: Hm. Den blir ikke *sikkert* rikere. Men den *kan* bli uhyre mye rikere.

Da måler vi rikdom ikke i penger, ikke i tall på kapital forvalta av bankene eller i juveler og gull. Vi måler rikdom i *sånne nyttige ting som flertallet trenger for å leve best mulig og friest mulig på jorda*. (Marxisten kan si dette på en mer teoretisk måte: Vi måler *bruksverdi* og ikke (bytte)verdi.)

Det er klart at sammenligna med alle tidligere tider i historia øker nå produksjons *kapasiteten* over alle grenser — altså *mulighetentil* å produsere alt sånt som folkene på jorda trenger:

Vi *kan* — hvis vi ønsker det — produsere

— *mer* mat, reint vann, klær, hus,

— *mer* skolegang, bøker, teaterforestillinger, kulturgoder

— *mer* helsearbeid, mer omsorg —

Og vi kan gjøre det med

— *mindre* forbruk av menneskelig arbeidskraft i helse-skadelig, ødeleggende, kjedelig daglig slit,

— *bedre* kvalitet (fordi vi kan bedre kontrollen over alle ledd i produksjonen),

— *mindre* forbruk av råmaterialer og energi (av samme grunn som nevnt ovafor),

— *mindre* skader på natur og menneskelig miljø (av samme grunn som nevnt ovafor).

Dette blir nå fullt *mulig* — ut fra de vitenskapelige kunnskaper som fins, ut fra teknologi som *er* utvikla eller som vi kan *bestemme oss for* å utvikle.

Altså skulle det være riktig å si at denne revolusjonen betyr en uhyre økning i den samla menneskelige rikdommen. Og altså reint materielt sett, åpna *mulighetene* til å skape et «paradis på jord».

Det er bare ett problem med dette: *Skjer det i virkeligheten?*

...men hvor blir det av dem?

Kanskje enda mer fantastisk enn denne rikdommen i seg sjøl, er åssen *nettopp* rikdommen under vårt samfunnssystem fører til fattigdom, *forvandler seg til fattigdom!*

Hvorfor skjer dette?

Når det blir mulig å produsere uhyre mye *mer* av alt sånt som massene i den 3. verden trenger (maskineri for å lette det daglige livet — si vannpumper, medisin, skolebøker, transport osv. osv.) så skulle det vanlige mennesket med vanlig enkel forstand tru at dette betydde at flertallet på jorda åsså kunne få *mer* av slike ting.

Det motsatte skjer. Den veldige utvidelsen av produksjonskapasiteten i de rike landa truer i steden med å konkurrere ut større deler av industrien og annen virksomhet i den 3. verden. De arbeidende massene og de arbeidsløse blir ramma av krisa, og får *mindre* å kjøpe for. De blir *fattigere* enn *før* denne veldige utvidelsen av menneskehetens rikdom skjedde. Nettopp rikdommen gjør dem fattigere.

Når det blir mulig å automatisere vekk dumt, slitsomt og helsefarlig menneskelig arbeid, så skulle den vanlige menneskeforstand få oss til å tru at dette samtidig befri arbeideren i de rike landa til et bedre, friere og mer verdifullt liv. Enormt

mye sånt arbeid har eksistert i de 200 åra med fabrikker. Jeg har sett så mye av det at jeg gråter ikke over at det forsvinner. Jeg har sett gamle menn som har stått i flere tiår og lempa kasser noen meter fra et sted til et anna. Det er et arbeid som er uverdig de muligheter som fins i et menneske, og et arbeid som ødelegger kroppen: En pensjonist kan være låst med overkroppen framover og ha en kroppsholdning som Donald Duck. At svære mengder arbeidere har levd nyttige og intellektuelt rike liv med umenneskelig arbeid, forteller mye om tilpasningsevnen og skaperkrafta i mennesket.

Men *hva* blir arbeiderne i de rike landa frigjort *til*? *Ikke* til å bruke hjernen sin til sånt som virkelig utfordrer mulighetene i den. *Ikke* til skapende arbeid, til større ansvar. Men til — *ingenting*.

Til å bli permanent arbeidslause i storbyslummene. Til å gjøre akkurat hva faen de vil — *innafor ramma av at de ikke får store muligheter*. Den utslåtte eldre arbeideren får f.eks. friheten til å sitte på ei trapp og supe seg ned.

Ungdommen i New York får frihet til å danse på et gatehjørne hele dagen mot penger fra de som kommer forbi. Som steppinga var et kulturelt resultat av den svarte arbeidsløsheten mellom krigene, sånn er break-dansen det nå. Som steppinga kunne utnyttes kommersielt og eksporteres av kapitalistene, slik kan break-dansen det nå. Samtidig kan bildet av de heltemodige ungdommene som snurrer på hue, få folk som ikke tenker så langt til å glemme at de *fleste* begynner ikke i South Bronx og ender som stjerner.

Det oppstår nye sjikt av ungdommer, f.eks. i England, Frankrike, Belgia, der foreldra før levde en relativt trygg tilværelse som arbeidere, prega av mange småborgerlige verdier. Nå er jobbene vekk, og barna deres synker ned i slum-livet, i kriminalitet, dop, prostitusjon.

De som blir slått ut av den nye rikdommen i de rike landa blir åsså fattigere! Undersøkelser fra USA viser at i de siste tiåra har de fattigste der fått det drastisk verre. Det samme skjer med de langtids-arbeidsløse i de utslåtte industriene i Europa.

Tilmed mange av arbeiderne *med jobb* får *synkende* levestandard i denne tida med raskt økende *rikdom*. Slik arbeiderne i vårt rike naboland *Sverige* har fått det — i 80-åra.

Slik er — underlig nok — *virkeligheten*.

Joda. MULIGHETENE fins...

Hva er det da som får de teknologiske profetene til å skildre ei *heilt anna* utvikling av samfunnet, *stikk i strid med den utvikling vi faktisk ser foran øynene våre*?

Vel — for det første *fordi de har rett*. I en spesiell betydning av ordet. De skildrer ting som *kan* gjøres med den nye teknologien (men som nå ikke blir gjort).

Det er mulig å lese Toffler — og tilmed folk som er mye grunnere når det gjelder spørsmålet om samfunnsutviklinga, som Benterud — som «radikale utopister». De trekker fram de utrolige mulighetene den nye teknologien gir, og sier *hva den kunne vært brukt til*. De skildrer et «paradis på jorda» og viser at vi (menneskeheten) nå *faktisk har redskapene som kan skape det*. Feilen er bare den at dette *ikke* er mulig *under kapitalismen og imperialismen*. Men det sier ikke våre venner profetene.

Vi kan jo likevel *lese dem sånn*. Vi kan *bruke dem*, som om de skreiv en *flammende kritikk av kapitalismen*, ved at de *påviser hva som er mulig, men ikke blir gjort*.

Den nye teknologien gjør det mulig å skape et bedre liv for alle mennesker på jorda — (hvis den blei brukt til det!) — det skjer bare ikke. Den nye rikdommen *kunne* gjøre at hvert enkelt menneske på jorda fikk leve et bedre liv, fritt fra den nakne nøden og utryggheten som er hverdagen til flertallet nå — (hvis rikdommen blei fordelt til alle!) — det skjer bare ikke.

Vi må derfor først av alt være klar over at de teknologiske profetiene *inneholder noe viktig, som er sant*:

De skildrer en verden *som kunne vært mulig*.

Men NOEN svinger seg — OPPOVER

Er altså Toffler, Benterud osv. *bare* utopi — «science fiction», skildringer av ei framtid som blir mulig når kapitalismen er avskaffa?

Nei, slett ikke. De skriver (psykologisk realistiske) samtids-skildringer av åssen ei viktig gruppe i dagens vestlige samfunn *opplever* den nye teknologiske revolusjonen, *her og nå!*

Det er det stigende sjiktet av unge menn (og en del kvinner) som *behersker* den nye teknologien, og derfor raskt blir skylla *oppever* mot toppen av samfunnet av «den tredje bølgen». I de høyt utvikla landa er det mange millioner av dem.

De er i mange tilfeller en del av — eller på vei inn i — det herskende borgerskapet. Dette borgerskapet har to viktige fløyer. Den tradisjonelle fløyen er privatkapitalistene. Den nye, voksende fløyen er den stadig større og viktigere gruppa av intellektuelle statsbyråkrater. Begge disse fløyene trenger den nye teknologien.

Framtida under kapitalismen tilhører disse folka! De er på offensiven. De er sjølbevisste. (Mange av dem rekner seg til den arrogante gruppa nyrike unge menn, som har satt klenge-navn på seg sjøl etter mønster av USA: De kaller seg «YAP-ere». Dette vemmelige ordet lyder som et kamprop for en flokk bortskjemte, forspiste terriere: «Yap! Yap!») De syns alt går bare bedre og bedre, *for det er sånn de opplever en verden der alt går bare bedre og bedre for dem.*

Jeg var på LO-skolen på Sørmarka sammen med ei gruppe arbeidere som diskuterte norsk politikk, økonomi, framtida. Mange av folka i denne gruppa hadde mange synspunkter som mer eller mindre likner på de jeg legger fram her. Det gikk på tvers av politiske og ideologiske skillelinjer. De så mørke skyer over horisonten. De hadde erfaringer som gjorde at de var usikre på framtida. Noen følte frykt.

En kveld fikk vi ei innledning fra en ung forsker som var ansatt av LO. En mann av min egen generasjon, som vel rekner seg som venstresosialist. Han holdt et foredrag om framtida

kjemisk fritt for alt vondt. I stedet kom han med noe som i virkeligheten var et entusiastisk referat av amerikansk framtids-litteratur av det mest optimistiske slaget. Han fortalte om ei framtid der alle får mye større mulighet til valg. Der vi kan ordne livet vårt mye mer etter eget ønske. Han snakka om flate strukturer og at vi kan unngå å stå under kommando av autoritære sjefer, mens «uformelle nett» vil spille ei større og større rolle. Han snakka om at nå kan vi få se stadig flere forskjellige moter på Karl Johan. Osv. Alt kjent stoff — punkt for punkt hadde jeg lest det samme i en amerikansk bestselger noen måneder før.

Jeg trur mannen var fullstendig ærlig. Jeg trur han *mente* dette, fordi han — *i motsetning til oss på kurset*— opplevde verden sånn. *Det var sitt eget liv han snakka om.* «Velge og vrake i jobber.» «Legge opp livet sitt sjøl.» «En sjef er ikke så viktig, du kan ta en uformell telefon over til en nyttig kontakt på et anna kontor.» Derfor falt disse amerikanske frasene fra munnen hans med en slik oppriktig følt klang.

Slik som Dag Solstads bok om «Gymnaslærer Pedersen» var en *ytterst realistisk roman* om en intellektuell norsk maoist — *spesielt* når han sykla på vannet — slik er Tofflers (og i noe mindre grad, Benteruds) bøker *ytterst realistiske skildringer av YAP-ernes liv* — slik de mest framgangsrike av dem sjøl *opplever* det.

«DELE UT rikdommen»?

Joda — bare en liten hindring. . .

Rikdommen fordeles ikke likt. Men *hvorfor* kan den ikke fordeles likt? *Hvorfor* forvandler den seg i stedet på denne fantastiske måten til en *møllestein*, som drar de fattige *ned*?

Her er det på tide å minne om litt ganske enkel og grunnleggende marxisme. (Folk i Vesten — og langt i Øst — kan gjerne snakke om at Marx levde for 100 år sida og mye har skjedd siden da. Men når *virkeligheten* banker på, viser det seg likevel alltid at vi fortsatt lever i et kapitalistisk samfunn. Og ingen

bedre skildring er gitt om grunnlovene i dette samfunnet, enn den gamle Marx ga.)

Kapitalismen har *alltid* ført til overproduksjonskriser. Eksempelene på det er så uhyre mange at de kan fylle et enormt bibliotek. Og hvert eneste år kommer det nye eksempler fra hele verden. Det hjelper ikke at Marx er død!

På et område (si produksjonen av borerigger) er det stor profitt. Denne profitten trekker kapital til sektoren. Det blir oppretta ny industri for å bygge borerigger. Kapasiteten blir økt og økt. For å forrente kapitalen som er investert, er kapitalistene nødt til å kjempe for å bruke den fullt ut. Og en dag — er det flere borerigger enn det markedet kan ta imot. Og verden ser verdenshistorias første overproduksjonskrise i sektoren for borerigger.

(Eller det gjelder supertankere. Eller korn. Eller hjemmedatamaskiner. Eller *olje*. You name it — det skjer *alltid* — enda Marx sa det.)

Med den nye teknologiske revolusjonen øker produksjonskapasiteten i *uhyre mye større grad* enn noen gang før i verdenshistoria! Alle kapitalister må kjempe for å utnytte denne produksjonskapasiteten mest mulig for å forrente kapitalen.

Men *markedet* øker jo ikke i samme grad! Tvert imot. Dels fører nye, mer effektive, mindre og lettvinte systemer på lengre sikt til at en del av tungindustriens tradisjonelle markeder blir mindre. Og dels slår den nye produksjonen stadig flere ut av arbeidskraftmarkedet. De får ikke lenger lønn, og får (i beste fall) bare forskjellige former for statlige trygder/sosialhjelp å leve av. De blir altså et *mindre* marked. Når statens inntekter for det meste er avhengig av skatt på arbeidslønn eller forbruk, så går statens inntekter åsså ned. (Norge er et unntak her på grunn av olja. Men se på mer typiske land, som Sverige og Belgia!) Åssen skal staten altså betale utgiftene *sine*? Det oppstår et press på å skjære ned på statens utgifter (enda det fra et sosialt synspunkt nå er viktig at staten bruker *mer* penger enn før fordi nøden vokser). Det statlige markedet skrumper altså åsså.

En *produksjonskapasitet* som øker enormt, mens *markedet*

ikke øker noe særlig eller tilmed skrumper. Hva skjer da? Kapitalistene må konkurrere seg imellom, hardere og hardere. Noen blir slått ut (og må sparke folk). Andre skaffer seg konkurransefordeler ved å kjøpe enda mer effektivt maskineri (og sparke folk!). Ettersom rikdommen øker og konkurransen blir hardere, blir de fattige fattigere. *Sikkert* gjelder dette med hele jorda som målestokk. *Det ser nå ut til* at det åsså kan komme til å gjelde i de rike landa.

Men — spør det hederlige mennesket, med normal menneskeforstand — hvorfor går det ikke an å skjære gjennom denne gordiske knuten, simpelthen ta av denne enorme produksjonen og gi den til folk som trenger den, men ikke kan kjøpe den?

Et fornuftig spørsmål. For problemet er jo ikke at «det lages for mange skjorter i forhold til de som har naken overkropp». Problemet er at «*nettopp* de som har naken overkropp, *har ikke råd* til å kjøpe skjorte». Problemet er ikke at det ikke fins mat i verden. Problemet er at mens verdens mest effektive farmere blir jaga fra gård og grunn i USA, fordi de produserer for «mye» korn, og mens et flere år gammalt smørberg hoper seg opp i EEC-landa, sulter millionene lenger og lenger inn i døden på Afrikas Horn!

I 1985 foreslo bl.a. Bob Gedorf, mannen bak rockestjerne-nes kampanje for Afrika «Live Aid», at Det Europeiske Fellesskapet (EEC/EF) skulle gi sitt svære overskuddslager av jordbruksprodukter gratis til de som sulter i Afrika.

Så — altså...?

Ei åpenbart grei løsning. Den eneste kloke og moralske løsninga. Det er bare et problem. *Kapitalistene vil aldri godta den.* Det er *deres* berg av smør og korn, det er *deres* enorme produksjonskapasitet i den fantastiske nye industrien. De har ikke skapt dette for å gjøre verden bedre for folk flest, men for å skaffe profitt til seg sjøl.

Avisene kan åsså fortelle at det er ingen entusiasme for Gedorfs forslag. Derimot har det vakt begeistring at det er finni opp en metode for å bruke EFs smørberg som *råmateriale for produksjon av plast.*

Den som ikke skjønner at det er bedre å lage plast av mat enn å gi den til folk som sulter, har ikke skjønnet hva kapitalismen egentlig dreier seg om.

Gratisutdeling av enorme mengder av nyttige produkter ville undergrave markedene for de produktene de ønsker å *selge* og dermed gjøre det enda vanskeligere for dem å få profitt. Og — kanskje enda alvorligere: Den ville stille et stort spørsmålsteget ved hele eiendomsretten deres til kapitalen, og dermed i bunn og grunn ved hele rikdommen deres og makta deres i det kapitalistiske samfunnet. Derfor går de ikke med på at verdiene blir fordelt på den måten.

Og det er de som har makta.

Dette gjør at nettopp rikdommen som blir skapt nå, er nødt til å gjøre sjølve det kapitalistiske samfunnet *sjukere, mer ramma av kriser*.

Det er som et par hippier jeg kjente for 20 år sida, som tok speed-stoffer som satte fart på hjertet og blodomløpet, og samtidig spiste andre stoffer som innsnevra blodårene. De blei kjørt på legevakta med armer tjukke som tømmerstokker, oppsvulma av blod som ikke kom videre.

Et bedre bilde er kanskje den enorme biffklumpen som setter seg på tvers i halsen og kveler deg.

Slik forvandles dette utrolige systemet den nye teknologiske og industrielle revolusjonen — som er en veldig seier og en veldig framgang for hele menneskeheten — til sin motsetning: Til en *trussel* mot det enkelte mennesket, både i de fattige og de rike landa.

ÅTTENDE KAPITTEL:

ÅNDEN FRA FLASKA eller KUNSTIGE NATURKATASTROFER

Det kan se ut som om den nye teknologiske revolusjonen endelig skal gjøre mennesket til hersker over naturen. Fra å være et dyr, kledd i skinn, et offer for vind og vær, for rovdyr, for sult og sjukdom, og for sin egen frykt for alt i naturen det ikke forstår, blir mennesket som en gud som sjøl kan forme sin omverden sånn som det ønsker.

(Sammenlikna med det menneskene før har opplevd) nærmest ubegrensa muligheter til å produsere alt det mennesker trenger. Veldige nye energikilder. Mennesket blir herre over rommet. Det kan forme sjølve det levende livet, gjøre Jorda til en hage om det vil, helberede kreft og med tida åsså den siste av alle sjukdommer: Alderen. I denne betydninga kan mennesket tilmed bli herre over *tida*.

Men menneskenes tilværelse blir jo ikke tryggere! Ikke bare havner millioner og milliarder i en sosial *jungel*, men menneskefiendtlig og ødeleggende i motsetning til de naturlige junglene der menneskene oppsto (som tross vårt siviliserte bilde av dem var — *og er* — «menneskenes venner»). Men sjølve naturen rundt oss blir ødelagt. Jorda blir slett ingen hage — i stedet skjer det et masseslakt av arter, som vi kanskje må 60 millioner år bakover i tida for å finne maken til.

Teknologien oppstår ikke som menneskenes venn, men som manndraper. Ikke bare i krig: Ikke bare Dresden, Hiroshima og Nagasaki. Den forgifter menneskene sjøl i fredstid: Bhopal, Seveso. (Mens jeg skreiv dette, hørte jeg reint tilfeldig en nyhet: Et flertall av de *flyndrer* som fiskes utafor Tyskland er

sjuke. Forgifta av *tungmetaller*.) Den truer med «industrielle Hiroshima-er i fredstid»: Som ved Three Mile Island, atomkraftverket de trudde skulle gå i lufta i USA.

En gang for noen år sida så jeg gjennom en bunke skolestiler om miljøspørsmål, der flere barn hadde skrivi nesten ordrett den samme setninga:

— «Vi kunne gjerne gå tilbake til hest og vogn, bare vi blei kvitt forurensinga av naturen.»

Dette er sjølsagt ikke noe ungene hadde finni på sjøl. Det var et ekko av en frase som var blitt så mye på moten i media, i fjernsyn og aviser, og i samtalene mellom voksne, at den hadde trengt ned i barnas verden og satt seg fast der.

Men er altså disse svære teknologiske gjennombruddene i virkeligheten menneskenes *fiender*, og hadde vi det bedre om vi var trygt tilbake i middelalderen?

Den skarpe kniven

De nye teknologiene gir menneskene herredømmet over mye større krefter.

Hvis vi går tilbake til den middelalderske teknologien — til kølbrenneren som lager trekøl i ei mile, eller til skomakeren som skjærer til lær og lager sko — så er kreftene de behersker i produksjonen begrensa. De *ulykkene* som kan utløses dersom disse kreftene brukes feil, er derfor åsså begrensa.

Kølbrenneren kan kanskje komme til å tenne på en lyngbrann. Skomakeren kan skjære feil — og kutte av seg tom-melen. Ulykkene dette fører til, er (som regel) personlige: I verste fall katastrofer bare for dem sjøl og noen få familie-medlemmer rundt dem.

Men den moderne teknologien gjør at like små menneskelige feilslutninger kan få så uhyre mye større resultater.

Atomkraftverket på Three Mile Island. En som er på vakt tar feil beslutning under ei krise — ei feilaktig beslutning som kanskje er lettere å gjøre enn feilen kølbrenneren gjør når han setter fyr på heia rundt seg. Følgen er at atomreaktoren truer

med å gå i lufta. Det er nære på at man evakuerer over en million mennesker.

En supertanker utafor Sør-Frankrike får maskinskade. Kapteinen er redd for ekstra utgifter og venter for lenge med å tilkalle hjelp. Og mil etter mil med strender blir ødelagt av olje.

Større krefter, eller «skarpere kniver». Den skarpe kniven *i seg sjøl* er bare en død ting, den kan ikke «gjøre» noe. Det er i menneskenes hender den blir «levende» og kan gjøre godt — og vondt.

Den kan operere sjukdommer som før var uhelbredelige. Den kan drepe — i henda på Jack the Ripper. Den kan skade det lille barnet, som ikke veit nok til å være redd for den skarpe eggen.

Skarpere kniver stiller mye større krav til menneskene som skal bruke dem.

Ute av kontroll

Problemet er at under vårt kapitalistiske samfunnssystem blir disse uhyre mye større og (derfor, hvis alt går galt, uhyre mye farligere) kreftene brukt i produksjonen, *uten kontroll*.

Det som bestemmer hvilke teknologier som blir tatt i bruk, er hva den enkelte kapitalisten finner mest lønnsomt. Det er liten plass for frykt og moralske skrupler her. For den kapitalist som av slike ikke økonomiske grunner nekter å bruke en billigere og mer effektiv teknikk, vil nådeløst bli utkonkurrert av ti andre som kaster seg over denne teknikken. La oss som eksempel bruke forurensinga av atmosfæren, av lufthavet.

I mange år har vitenskapsfolk diskutert om forurensing av atmosfæren med karbondioksyd (CO_2) kan varme opp jorda såpass at fastlandsisen ved polene smelter. I så fall vil nivået på verdenshavene gå kanskje 50 meter opp. Oslo vil bli navnet på den innerste delen av en fjord. Danmark blir stående under vann.

Det er ikke *bevist* at dette vil skje. Poenget er at mange vitenskapsfolk har begrunna mistanke om at det *kan* skje. I mellomtida blir sammensetninga av lufthavet endra så mye at

det kan måles, fordi industrien over hele jorda brenner svære mengder olje og køl. Det skjer *før* problemet er ferdig undersøkt.

Noe vi *veiter* at sur nedbør holder på å drepe svære deler av det som er igjen av skog i Europa. Kanskje forurenses det åsså vann med tungmetaller, noe som forgifter mennesker og spesielt er farlig for fostre.

La oss nå tenke oss en «grønn» direktør ved en storbedrift — eller kanskje tilmed en som hemmelig sympatiserer med kommunismen. (Eller kanskje han bare har sommerhus i Danmark.) Han har samvittighetsskrupler fordi bedriften han leder, brenner svære mengder tungolje og sender avfallet rett ut i menneskehetens felles forråd av luft.

Hvis han nekter? Hvis han sier: «Av moralske grunner kan jeg ikke lenger være med på at vi brenner tungolje. Vi må gå over til andre former for energi, som riktignok koster mer, men forurenses mindre?»

Mannen vil bli betrakta som gal. Han vil straks få sparken og bli erstatta med en annen som brenner tungolje. (Og hvis han gjennom et mirakel hadde fått styret med seg på å *ikke* brenne tungolje, ville selskapet blitt konkurrert ut av andre som brukte den skitnere — og *billigere* — teknologien.)

Eksemplet er konstruert. Men akkurat sånne ting som dette har skjedd i den virkelige verden.

Stopp blir det først når skadevirkningene er *skråsikkert bevist* — fordi det skjer svære ulykker, eller fordi det blir soleklart at skogen dør (Bhopal, Europa). Men da er det ofte for seint.

Etter at unger i Japan var blitt født som krøplinger på grunn av kvikksølvforgiftninger, kom lovene. Etter at tusener var blitt livsfarlig skadd av asbest, kom forbudet.

Men fortsatt *tjener* den kapitalisten på det som *bryter* forbudet og bruker en farlig, men *billigere* produksjonsprosess. Giftig avfall blir gravd ned og fører til katastrofer eller betydelige skader. Love Channel — USA. Teckomatorp — Sverige. Giftskipene sniker seg ut i Nordsjøen og Atlanterhavet og dumper svære forbudte laster. (Greenpeace er ikke populære blant fiskere i Norge. Men folk i fiskeflåten og ved kysten bør huske at

nettopp Greenpeace avslørte den radioaktive giftlasta som et europeisk selskap i strid med loven ville dumpe i Atlanteren.) Tilmed i lille lovlydige Norge fortsetter storselskapene frekt å bruke den drepende asbesten, mange år etter det norske forbudet.

De lovmessighetene som vi kan lære av dette, gjelder for alle sider ved den nye teknologien som kan være farlige. For atomkraftverk og kjemisk industri. For svære damanlegg. For supertankere. For produksjon av bakterier i laboratoriene. Kapitalisme betyr at *profitten* lovmessig *må* gå foran sikkerheten. Det er begrensa hvor stor skadevirkninga kan bli når bare en dampkjel smeller i lufta. Det er noe anna med Bhopal. Eller Three Mile Island. Eller — Rafsnes.

Problemet at «sikkerhet» og «luft» ikke har noen PRIS

Bare noen ord om åssen disse problemene kan beskrives innafor rammene av den klassiske marxistiske, økonomiske teorien.

1) Ifølge marxismen er sjølve den kapitalistiske vareproduksjonens hensikt størst mulig profitt. *Profitt* bestemmer hva og åssen det produseres. Ikke menneskelige behov. Ikke sikkerhet.

Det betyr at den «sikkerhetsrisikoen» som et storkonsern vil innarbeide i farlig virksomhet, er risikoen for *økonomiske utlegg*. F.eks. forsikringspremier. F.eks. faren for å måtte betale erstatninger hvis det går galt.

Hvis det er *lønnsomt* vil storkonsernet gjøre det, sjøl om det er *farlig*. Og erfaring viser at det er sant. Bhopal. Alexander Kielland. Supertankerne som krysser verdenshavene uten å rense tankene for oljerester først. Osv.

2) Ifølge marxismen er det to former for «verdi».

Bruksverdi som er den praktiske nytten vi har av noe (av en sko — beskytter foten — et brød — gjør oss mette — lufta — nødvendig for å puste — solnedgangen — vakker å se på — osv.).

Bytteverdi, eller det vi til daglig kaller verdi, som er verdien av en *vare* når vi bytter den med en annen vare, målt i *penger*.

Ting som har samme bruksverdi kan ha større eller mindre (penge)verdi ettersom situasjonen endrer seg: Er det lite korn, kan et brød få økt verdi, men det blir ikke noe mer mettende for det. Mange ting som har *bruksverdi* har ingen (bytte)verdi på det kapitalistiske markedet. Lufta vi puster i, f.eks.

Den kapitalistiske produksjonens mål er å investere verdi (kapital) for å skape større verdi (øke kapitalen). I produksjonen blir det derfor ønskelig å spare mest mulig på alt sånt som koster penger (har (bytte)verdi). F.eks. bygningsmaterialer, maskiner, råstoffer, olje, arbeidskraft — alt sånt vil kapitalisten spare på og søke å bruke så økonomisk som mulig, for å slippe å bruke mer verdi enn nødvendig for å kjøpe det.

Luft derimot, eller reint vann ved ei stor elv eller ved kysten, det får kapitalisten gratis (det har ingen (bytte)verdi). Følgelig husholderer han ikke med det — han ødler det bort, søpler det til og kaster det bort i mengder, for det koster ham ingenting. Og det blir mest lønnsomt for han å ikke ta særlige hensyn. (På samme måte har kapitalistene brukt *arbeidskrafta* i de landa der den har vært nesten gratis: Jobba arbeiderne til de døde eller brøyt sammen, og så skaffa seg nye. Det er dette Rudolf Nilsens dikt om de små jentene som vevde silke i Kina handla om.)

Sjølve den kapitalistiske verdiproduksjonen skjer altså slik, at den gir økonomiske *premier* til rovdrift på slike naturressurser som ikke har (bytte)verdi, men som kapitalistene bare kan «ta» gratis.

Problemet med at ENKELTE EIER det HELE SAMFUNNET TRENGER

3) Kapitalisten er ansvarlig for de økonomiske virkningene av produksjonen *bare innafor sin bedrift*. *Utafor* hans bedrift kan *hans gevinst* føre til at *andre får svære tap*. Men under kapitalismen er det enten de som lider det direkte tapet eller

eventuelt hele samfunnet (staten) som får bære følgene av det. En kapitalist kan altså drive en produksjon som totalt sett fører til svære tap i samfunnet som helhet (og dessuten til svære menneskelige lidelser, som ikke kan måles i penger). Men så lenge han ikke bryter noen lover, og så lenge han fortsetter å få profitt i *sin* lille bit av denne virksomheten, så vil han fortsette en slik økonomisk skadelig produksjon.

Ta f.eks. virkningen av utslipp. Om slike utslipp tærer på bygningsmassen i en by og fører til at det må investeres svære midler i å reparere hus, så er det huseiernes sak — så lenge utslippene ellers er lovlige. Kanskje er utgiftene huseierne har, samla sett, langt større enn fortjenesten i den virksomheten som lager utslippene. Likevel vil dette under kapitalismen bli rekna som «lønnsomt». Og går denne bedriften bra, vil finansjournalistene skrive entusiastisk svada om at den «har skapt svære verdier for samfunnet».

Eller ta virkningen av utslipp *som gjør folk sjuke*. Det er ikke min mening at slike virkninger først og fremst skal måles i penger (for jeg mener at produksjonen skal drives for menneskenes skyld og ikke som nå — omvendt). Men siden vi lever under kapitalismen — så la oss se på det.

Hvem betaler for de som blir sjuke av utslipp? Andre bedrifter der de jobber. Trygdekassa. Familiemedlemmer. (En norsk tillitsmann som jobba ved en sånn bedrift, sa for noen år sida på radioen at han mente at astmatikerne kunne ta skylda sjøl når de blei sjuke i nærheten av hans fabrikk. De passa ikke inn i miljøet der og kunne se å flytte et anna sted. Vel, vel. . . Men *hvem* skal *betale*?)

Dette er ei side ved kapitalismen som marxismen beskriver sånn: «produksjonens samfunnsmessige karakter står i motsetning til eiendomsforholdas anarkistiske karakter». Storproduksjonen i dag påvirker hele samfunnet, tilmed hele naturen og det menneskelige miljøet. Men *eiendommen* til disse uhyre sterke produksjonsmidlene ligger i henda på enkeltkapitalister, på kapitalgrupper som ikke har noe ansvar for skadevirkningene i hele samfunnet, hele naturen.

Tesen om «motsetninga mellom samfunnsmessig produksjon

og anarki i eiendommen» er derfor *enda sannere i dag, enn den var på Marxs tid.*

KAPITALEN støter sammen med NATUREN

4) Husholdering med naturressurser har sine lover. Det er biologiske lover, og det krever kjennskap til biologien og respekt for den om disse ressursene ikke skal ødelegges for godt (gjelder dyr og planter). Det er lover om hva lufthavet og verdenshavene tåler. Det er fysiske lover, meterologiske lover osv.

Kampen for størst mulig profitt på det kapitalistiske markedet følger derimot helt andre lover, som *støter sammen med naturlovene og ødelegger naturgrunnlaget.*

En fiskestamme er noe som må beskattes ut fra hensynet til at den skal fornye seg. Dette kan biologene lære oss. Det som er mest lønnsomt for enkeltkapitalistene som investerer i fisket, er derimot å fiske så mye som mulig så fort som mulig. Det er slik han får kapitalen sin til å sirkulere og øke. For ham lønner det seg simpelthen å fiske ut hele fiskestammen, og så flytte over kapitalen til noe anna — f.eks. å hogge ned skoger.

For samfunnet som helhet er dette ytterst skadelig (og uøkonomisk!). Men dette er ikke enkeltkapitalistens problem! Han driver ikke veldedighet, men er med i en kamp der målet er å maksimere profitten (dvs. å få den til å øke så mye og så fort som mulig). Hvis han skulle få skrupler, blir han slått ut. Andre vinner kampen og tar hans plass.

Alt gamle Karl Marx pekte på (i Kapitalen) åssen kapitalismens behov står i motsetning til lovene for husholdering med slike naturressurser. Hans eksempel var *skoger*. Marx pekte på at rasjonell bruk av skoger krever planer som bygger på de biologiske prosessene som går over lang tid (han sa århundrer). Det kapitalistiske markedet derimot, krever at kapitalisten endrer sine planer for avvirkning fra måned til måned, etter som markedsprisene går opp og ned. Sjøl om den vestlige utviklinga i skogbruket og i kapitalistisk skogdrift har endra litt

på *tidsperiodene* Marx brukte, så er det han sa den gang fortsatt i prinsippet like sant i dag. Og i videre forstand gjelder det husholdering med alle naturlige ressurser.

Teknologien sprenger landegrensene

Mange av de enormt kraftige teknologiene som menneskene nå behersker, får virkninger (og skadevirkninger) over hele verden (luftforurensing er bare ett eksempel).

Den planmessige kontrollen med slike virkninger krever altså mer enn kontroll med produksjonen *innafor grensene av hvert enkelt land*. Det krever *internasjonal* husholdering med menneskehetens felles ressurser. Internasjonal kontroll med havene, med atomosfæren, med farlige utslipp som kan skade det biologiske livet, med verdensrommet rundt jordkloden osv. *Uten* slik internasjonal kontroll blir snakket om å gjøre noe med de virkelig store katastrofene bare fromme ønsker. Tredøden i Europa er en liten forsmak på åssen en verden uten slike bindende, verdensomfattende produksjonsplaner kan bli.

Men går verden i denne retninga? *Kunnskapene* om skadevirkningene vokser meget raskt. *Skadevirkningene sjøl* vokser *raskere*, tilsynelatende uten at kunnskapene minsker skadene noe særlig.

Har den klassiske marxismen noe å si oss om *dette* problemet?

Vel — den hevder at *motsetningene* mellom ulike kapitalistiske *grupper* og forskjellige imperialistiske *land* er av de *grunnleggende* motsetningene under kapitalismen.

Jeg er redd for at sjansen til å få supermaktene og de andre imperialistene til å sette seg rundt et bord og skape et organ som kan hindre skadevirkningene av verdens industriproduksjon, er like mikroskopiske som sjansen til at de setter seg rundt et bord og skaper «varig fred».

I Hakkebakkeskogen slutta reven å fange mus og gikk over til å spise gulrøtter i stedet. I den *virkelige* verden — er sånt uforenlig med imperialismens natur.

Ikke MARXISMEN, men MARXISTENE . . .

I de siste 15 åra har miljøvern-aktivistene fått den oppfatninga at de økologiske problemene — eller, for å si det klarere og brutalere: Problemet med kunstige naturkatastrofer er noe *nytt*, og derfor åsså et fenomen som den marxistiske teorien ikke kan si oss noe viktig om.

Det er ingen tvil om at de økologiske problemene nå er *nye* i den betydninga at katastrofene får et *omfang* som aldri før. Litteraturen som miljøbevegelsen har laga har hatt uvurderlig betydning for å advare mot, kartlegge omfanget av og forklare det som skjer.

Samtidig er det *marxistenes* og ikke *marxismens* skyld at den marxistiske teorien ikke har blitt utnytta for å fordype analysen av den utviklinga som er i gang. I virkeligheten er marxismen slett ikke forelda som analyseredskap for å forklare viktige sider av det som skjer — tvert imot er den helt nødvendig, for at vi skal kunne forstå hvor alvorlig situasjonen virkelig er.

«Hylla» eller: Er atomkraft ufarlig under sosialismen?

En diskusjon jeg har hørt en del ganger i de siste 15 åra:

— Miljøvernaktivist til kommunist: Så du er mot atomkraft. Men hva med atomkraftverk i Kina?

— Maoist: Atomkraftverk under kapitalismen (her) og under sosialismen (i Kina) er to helt forskjellige ting! Her styrer profittinteressene. Der har arbeiderklassen makta og sørger for skikkelige sikkerhetstiltak!

— Miljøvern-aktivist: Tullprat! Atomkraft-teknologien er farlig *uansett samfunnssystem!* Og revolusjonen deres — vil den utrydde menneskelig dumhet og menneskelige feil? Løsninga av miljøproblemene har ingen ting med sosialisme og kapitalisme å gjøre!

Dette er en debatt der begge sider har noe rett — og begge sider tar feil.

Visse teknologier *er* farlige *uansett* samfunnssystem. (Noen fordi de er for lite utvikla — andre vil kanskje alltid være for farlige til at de bør brukes på menneskehetens jord.) Ut fra det jeg veit, trur jeg atomkraft for energiproduksjon er en slik teknologi som er *for farlig*.

Det gjelder kapitalisme *eller* sosialisme. Og sjølsagt vil folk åsså gjøre menneskelige feil under sosialismen! Sjuske. Være likegla, tilmed korrupte. Når farlig teknologi blir behandla på en feilaktig måte kan det føre til katastrofer, *uansett* om kapitalismen er avskaffa.

Poenget er at kapitalismen er et system som *belønner* den kapitalisten som bruker en *farlig, men profitabel teknikk*. Derfor er det så forferdelig vanskelig å *legge til side* sånn teknologi under kapitalismen.

Hvis vi *avskaffer* produksjon for profitt, avskaffer vi åsså en av de viktigste drivkreftene til å ta ny, men farlig teknologi i bruk *raskt*. Vi kan diskutere og planlegge, slik at vi bestemmer oss for å *legge farlig teknologi på hylla*.

Dette er forskjellen på produksjon styrt av profitt og produksjon styrt for menneskenes behov — kapitalisme og sosialisme. Det siste systemet har *andre* økonomiske drivkrefter, som gjør det *lettere å velge å ikke bruke farlig teknologi*.

Sjølsagt er det fortsatt mulig å velge *feil*. Blir slik teknologi nytta likevel, kan den fortsatt føre til ulykker under sosialismen!

«Den skarpe kniven er fortsatt skarp.» Men det blir lettere for oss å bestemme oss for at vi låser den kniven i skapet. Og derfor har spørsmål om å hindre kunstige naturkatastrofer *mye* å gjøre med spørsmålet om å avskaffe kapitalismen.

Katastrofene er på vei

Men å avskaffe kapitalismen i den rike delen av verden er ikke noe som står for døra. Kapitalismen kommer til å vare. Derfor står større kunstige naturkatastrofen for døra.

Etter gass-katastrofen i Bhopal, India, skreiv avisa Klassekampen at katastrofen skjedde fordi kapitalistene er mer likegla med menneskeliv i den 3. verden.

Dette er sant. Men det betyr *ikke* at liknende katastrofer ikke kan skje her.

Det er i de fattige landa at kapitalistene er mest uvørne med menneskeliv. Men det er i de høyt utvikla, rike landa at stadig mer av den enormt kraftige nye teknologien blir konsentrert.

Det har ikke vært noe Bhopal i de rike vestlige landa. (Sovjet har hatt atomkatastrofen i Ural.) Men de vestlige landa har hatt flere svære «nesten-ulykker» med gassutslipp. I USA var det utslipp fra «søsterfabrikken» til den i Bhopal våren 1985! Vesten har åsså hatt de svære gift-skandalene.

Langsomme katastrofer er alt i gang. Mens jeg skriver dette, kommer nyheten om at alle svenske kvinner under 50 og alle barn advares mot å spise innsjøfisk på grunn av kvikksølv. Utslippene i Sverige stoppa for 20 år siden, men sjøene er fortsatt farlige. Vitenskapsmenn spekulerer på om noen av innsjøene er forgifta av sur nedbør og ikke av utslipp. I så fall er kanskje flertallet av vann i Sør-Norge like ille. Virkningene vil vare i lang tid — pessimistene sier: Kanskje flere hundre år. Det fører til fosterskader. Det vil ramme svære menneskemengder: tusener av folk.

Ett tilfeldig eksempel, «snappa ut av eteren»!

Kurven peker oppover. Vi er bare ved begynnelsen. Jeg spår at de virkelige store kunstige naturkatastrofene er på vei.

NIENDE KAPITTEL:

SOSIALE FØLGER AV ARBEIDETS FALL

Hvis vi nå tar for gitt den teknologiske og økonomiske utviklinga i de rike landa som jeg har gitt ei skisse av i fjerde og femte kapittel:

— Nemlig at det menneskelige rutinearbeidet, som et flertall har levd av i de rike landa i noen generasjoner, nå raskt vil bli erstatta av automatikk, og at nye jobber *ikke* vil bli skapt til et flertall av dem som blir slått ut av arbeidsmarkedet.

— At et tallmessig ganske stort, men relativt sett lite sjikt av folk har jobber forbindi med den nye teknologien, vil *stige* sosialt i løpet av denne prosessen, noen av dem tilmed inn i dominerende posisjoner i det herskende borgerskapet.

— Mens et flertall av de som blir slått ut derimot vil få en synkende materiell levestandard, mens omgivelsene deres forslummes.

Hva kan vi i så fall vente av utviklinga av *samfunnet* i de høyt utvikla rike landa?

Den nye industrielle revolusjonen = sosial revolusjon

Ei sak Toffler, Benterud og de andre «amerikanske optimistene» opplagt har rett i, er at vi er på vei inn i ei tid med svært rask og omfattende revolusjonering av samfunnsforholda.

Når menneskene endrer måten de produserer på, endrer de

åsså alle andre forhold i samfunnet. De forandrer måten de lever sammen på, klasseforholda, ideene og moralen.

En utbredt «naiv ide» i Norge er at den nåværende norske levemåten er *stabil* og vil bli *langvarig*. Ingenting kan være mer feilaktig enn det.

Ei sak er at denne måten å leve på er ny. Da mora mi vokste opp på landet, var bil en sjeldenhet. Jeg var barn før fjernsynet. Unga mine vokser opp i ei tid da samlebåndsalderen er døende.

Ei anna sak er at den forma for bysivilisasjon vi lever innafor — hvis vi ser litt stort på det — faktisk har vart ganske lenge og vært nokså stabil.

Jeg pleier å bruke *detektivromanen* som eksempel.

Conan Doyle, forfatteren av Sherlock Holmes, er en forfatter som alle kan se skriver om ei helt anna tid enn vår. Hans bøker er «historiske romaner» — det er som å lese Ben Hur (Romertida) eller Greven av Monte Christo (Frankrike først på 1800-tallet).

Dashiell Hammet, derimot, er en fullstendig «moderne» krimforfatter. Hans anonyme detektiv i novellesamlinga «The Continental Op» kan *nesten* være fra vår tid. Du er nødt til å legge merke til detaljer for å forstå at det er en stund sida «The Op» jobba (f.eks. mangelen på narkotikaforbrytelser, at de ikke har fjernsyn osv.).

Hvor lang er tidsperioden mellom dem?

Conan DoYLES detektiv Sherlock Holmes fortsetter å operere helt opp i 1890-åra. (Sjøl om ei historie foregår under 1. verdenskrig, er det sosialt og kulturelt urimelig å forestille seg Sherlock i virksomhet særlig lenge etter år 1900.) Hammet skreiv «The Op» på grunnlag av sine egne opplevelser i detektivbyrået Pinkerton. Han jobba der under 1. verdenskrig.

Mellom Sherlock og «The Op» er det altså maksimum 20 år!

Likevel er den ene historie, mens den andre ved første blick kan oppfattes som «samtid». Hva skjedde i disse 20 åra? Gjennombruddet for elektrisiteten. For bilen (i storbyene). Samlebåndet. Ford.

Dermed oppsto det typiske ved den storbycivilisasjonen som vi fortsatt — tross svære forandringer — lever innafor i Nord i 1985.

Gransker vi kunsten, politikken osv. i denne samme perioden fra (ca.) 1900 til ca. 1920, finner vi igjen og igjen spora av denne veldige samfunnsmessige omveltninga.

Og verdenshistoria tok et nytt leie. (1. verdenskrig. Oktoberrevolusjonen.)

Dette er sånne svære forandringer som skjer når menneskene forandrer måten de produserer på. Ettersom endringene i produksjonen i de nærmeste tiåra blir mye større enn endringene fra 1900 til 1920, må vi vente at de samfunnsmessige endringene åsså blir tilsvarende mye større.

Skal vi «lære å like å ikke ha jobb»?

Vi er på vei inn i ei samfunnsform der kanskje et flertall i de rike landa ikke vil ha jobb.

En del av «framtidsoptimistene» vil ha oss til å tru at dette bare er et spørsmål om *holdninger* — som om vi kan løse det hele med «en mentalitetsendring».

Vi må kvitte oss med «protestantismens asketiske og livsfornektende arbeidsetikk.» — Vi må lære oss å ikke jobbe, men leve, osv.

Det er et poeng her: *Hensikten* med menneskelivet er ikke å gjøre rutinearbeid! *Hensikten* med menneskelig arbeid er ikke at folk skal gjøre det samme, om igjen og om igjen, til de enten hater arbeidet sitt eller er blitt likeglade av det! Sjølsagt fins det mange som har arbeid som de oppfatter som verdifullt, meningsfylt, en glede. Men det fins *altfor mange* som har arbeid de oppfatter som *et ork, en straff*.

På den andre sida er å leve — *å jobbe*, for friske mennesker. I betydninga å *bruke* evnene sine, kroppen sin, hjernen sin *må* mennesker jobbe for å være lykkelige. «Mennesket er et arbeidende dyr». Det er derfor mennesker kaster seg ut i anna «arbeid» når det arbeidet de lever av ikke kan tilfredsstille dem

— driver med sport, med hobbyer, med kultur. De eneste som forfaller til rein latskap (i betydninga *gjøre ikkeno*) når de får sjansen, er folk som er *ødelagt*, f.eks. av altfor knusende nød og elendighet eller altfor stor rikdom.

Hvis det som skjedde, var at folk blei frigjort *fra* rutinearbeidet og *til* å gjøre et hvilket som helst verdifullt menneskelig arbeid som de kunne velge sjøl, så ville ikke utviklinga være så katastrofal. Da kunne vi i hvert fall *kjempe for* at verden skulle gå i retning av de paradisiske tilstandene «framtidsoptimistene» forteller om.

Men det som skjer, er at folk blir fritatt *fra arbeid og frigitt til slumlignende tilstander*. Folk blir plassert uten arbeid og uten ressurser til å gjøre ting *sjøl*.

I denne situasjonen er å snakke om at det som trengs er «mentalitetsendring», ikke noe anna enn grov svindel. Det er å male falske, rosenrøde kulisser oppå den nakne nøden som sprer seg.

Disse ideene er farlige. For de er ytterst nyttige for monopolen, som har interesse av å kaste hundremillioner ut i varig arbeidsløshet, og samtidig er de tiltrekkende for «radikalere» og liberalere, ikke minst for en del snille intellektuelle folk i frie yrker, som så inderlig unner flertallet å ha samme valgmuligheter som de sjøl har.

Mens arbeidsløshetskøene og nøden vokser, kan kapitalistene nytte propagandaen fra velmenende mennesker som sier at «vi må lære folk å slutte å se det som en skam å være arbeidsløs». Over rottene, volden, prostitusjonen og narkomanien kan det dras et forsonende skjær av bakgårds-grafitti og ung breakdans. Denne påsken prøvde en tidligere norsk «radikaler», herr Metliaas, å *definere vekk* store deler av den norske arbeidsløsheten ved å fjerne bl.a. *alle utlendinger* og *alle kvinner over 40* fra arbeidsløshetskøene. Han var for tidlig ute og brukte feil argumenter. Han skulle skaffa seg propagandister som forklarte at dette var et ledd i det verdifulle sosiale arbeidet med å «fjerne stigmatiseringa av de arbeidsløse og gjøre opp med den sjølpinerske protestantiske dumå-ha-arbeid-moralen».

En bystruktur mer lik den 3. verden?

Den permanente arbeidsløsheten innvarsler ikke ei tid der «mesteparten av folket har ferie». Det er mer sannsynlig at den vil åpne en periode i de rike landas utvikling, der den kapitalistiske samfunnsforma der får en del av de trekka som er typiske for kapitalismen i den 3. verden.

Byene har vært nødvendige som knutepunkter i *produksjonen*. En produksjon som ikke kunne planlegges nøyaktig, men bare bygge på grove forutsigelser, og som trengte at man konsentrerte store mengder arbeidskraft og råvarer i storianlegg, der man åsså holdt store lagre av ferdigvarer.

De fleste byborgerne har vært der fordi de spilte ei rolle *på arbeidsmarkedet*. De var nyttige i den svære kapitalistiske virksomheten (produksjon, distribusjon, administrasjon) som var konsentrert der.

Nå kan produksjonen skreddersys mye nøyere etter behov, og i prinsippet ikke bare gjøres uavhengig av rutinearbeidet, men åsså av *storbyen*.

Hva blir igjen til storbyen da?

Administrasjon. Byen er maktas sentrum.

Svære mengder kronisk arbeidsløse eller underbeskjefiga, som ikke har noe anna sted å dra, men er i byen av historiske grunner» — siden den gangen det fantes jobber til dem.

Ruinene av de gamle storbyene kan bli et sted der de veldig rike har makta — og de fattige er i flertall. De som er nyttige i den nye teknologiske revolusjonen kan følge med produksjonen og forsvinne fra storbyene.

Utviklinga i USA kan tyde på at det går slik. Folketellinga i 1980 viste at de gamle storbyenes sentrum stopper å vokse. New York er blitt en by for «de veldig rike og de veldig fattige».

Jeg påstår ikke at *alle* vestens storbyer blir sånn *raskt*. Jeg peker bare på at dette er en viktig *tendens*, som vi kan vente å se i naken og ekstrem form *noen* steder, mens den kan gjøre seg *merkbar* svært mange steder i større eller mindre grad.

De som ikke er utdanna for den nye teknologien

Jeg trur slagsmålet om å komme inn i sjiktet som beveger seg *oppover* vil bli svært hardt, ettersom de store massene av befolkninga etter hvert begynner å oppfatte det som skjer.

Hvem kommer *sist* i denne køen?

Arbeidere som er utdanna (eller ganske enkelt er *trent*) for en «gammaldags» jobb og som blir slått ut av den nye automatiseringa.

Ungdommer som faller igjennom på skolen, spesielt i de faga som kan hjelpe dem til å betjene den nye teknologien. De blir permanent arbeidslause av en type Nord-Europa ikke har sett siden 30-tallet — slike som ikke veit åssen det er å ha hatt jobb.

Riktignok er det *mulig* for en ungdom fra en arbeiderfamilie å gjøre det brukbart på skolen, bli programmerer, data-byråkrat (eller gjøre det bra i den statlige overklassen). I Norge er det en god del sosial mobilitet oppover av denne typen, og jeg kjenner personlig en hel del folk fra arbeiderfamilier som har gått denne veien.

Men slike *eksempler* kan ikke skjule det statistikken avslører så nådeløst: At resultatene ved skole og universitet *fortsatt* i veldig stor grad bestemmes av *foreldrenes* utdanning. Klasse-skillet forplanter seg til neste generasjon, gjennom utdanningsverket.

I den nye sosiale situasjonen kan vi heller vente at dette blir *mer alvorlig* enn før. Fordi de sosiale nedskjæringene og krisa gjør det vanskeligere for arbeidernes unger å studere — for ikke å snakke om de arbeidsløses. Fordi de som blir slått ut av utdanningsverket nå risikerer å bli slått ut til *ingen jobb* — og ikke bare til en *ufaglært jobb*. Og *deres* unger fra de nye slummenene skal igjen konkurrere med ungene til den nye teknologiske overklassen, som har fått mye av skolekunnskapen inn «med farsmjælka».

Amerikanerne diskuterer verdien av at førskolebarn får øve seg på foreldrenes hjemmedatamaskin. På samme tid leverer skolesystemet i Mississippi over 40% som «funksjonelle

analfabeter» — dvs. kanskje kan bokstavene, men ikke er i stand til å lese f.eks. en kort avisartikkel.

Er det noen som lurar på hvem som vinner kappløpet?

Innvandrere — og kvinner med barn

Disse to delene av det arbeidende folket har rimeligvis mye motbakker foran seg.

Innvandrerne kom til Nord-Europa på 60- og 70-tallet i den siste perioden med stor utvidelse av den *arbeidskraftkrevende* industrien. Siden har de fortsatt å komme som flyktninger — fra krig og katastrofer, eller ganske enkelt fra den håpløse nøden i den 3. verden.

Men nå ønsker ikke kapitalen dem velkommen lenger. De øker antallet som søker arbeid, i ei tid da antallet jobber skal skjæres ned. Sosialt og kulturelt er flertallet av dem åsså av dem i de rike landa som er minst i stand til å konkurrere om de nye jobbene.

Det er ikke bare ekstreme høyrepartier og ubevisste arbeideres primitive rasisme som nå retter seg mot innvandrerne. England har laga to slags engelske statsborgerskap... som om det dreide seg om Sør-Afrika eller Israel. Tyskland vil hive dem ut, med en klatt som betaling. Sjøl det humanistiske, sjøltilfredse Norge klarer å plassere en nordafrikaner i ventecelle i flere døgn, for så å «glemme» at han må ha mat og vann...

Vi ser at disse tendensene ikke er tilfeldige. Det er gode *økonomiske* grunner for den voksende statlige rasismen.

Kvinnenes *juridiske* likestilling var ei kampsak i avslutninga av den borgerlige revolusjon, med blei aldri fullt ut gjennomført av sjøl de mest radikale borgere. Seinere fortsatte arbeiderbevegelsen og kvinnebevegelsen å slåss for dette. Under den siste store bølgen av utvidelser av arbeidsmarkedet, som falt sammen med den radikale student- og ungdomsbevegelsen i de rike landa, kunne den *juridiske* frigjøringskampen ta viktige skritt framover.

Kvinnenes *økonomiske* (eller, om vi vil, *virkelige*)

likestilling er ei anna sak! Det henger sammen med eksistensen av et kjønnsdelt arbeidsmarked, og det enorme kvinnelige gratisarbeidets betydning for å skape ny arbeidskraft (lage og oppdra barn) og avlaste den offentlige sosialhjelpa (stelle sjuke og gamle). Bare *reformer* som virkelig monner på dette området krever svære statlige utlegg for å bygge ut daghjem, bygge sjuke- og aldershjem i en målestokk som aldri før osv.

I åra med aller mest økonomisk framgang *begynte* de rike landa (i ganske forskjellig målestokk) å gjøre noe på disse områdene. Det skyldtes ikke noe sentimentalt ønske om å frigjøre kvinnene til å gjøre det de *sjøl* ville. Hensikten var ikke å la kvinnene få fri til å klatre til toppen av Mount Everest eller fordype seg i kunst og vitenskap! Nei, hovedgrunnen var at i noen år mangla det arbeidskraft i den stadig voksende industrien. (Det var av samme grunn kapitalistene fortsatte med å støvsuge landsbygda og dreiv organisert import av arbeidskraft fra den 3. verden.) Kvinnene måtte simpelthen avlastes en del for at de kunne trekkes inn på arbeidsmarkedet. . .

Nå er tida med arbeidskraftmangel over (for godt). Og det fins ikke lenger noe veldig *sug* i markedet som kan trekke kvinnelig arbeidskraft ut fra hjemmene, ut fra «hotelldrift» for gubben og stell av unger og gamle, og inn i nye jobber i fabrikker, butikker og kontorer.

Samtidig er de fleste vestlige statene inne i en periode med voksende problemer i statskassa, (riktignok ikke den norske, sjøl om vekslende norske finansministre er frekke nok til å late som om det er sånn). Fra kapitalistenes synsvinkel er det derfor rimelig å gå inn for at institusjoner som barnehager, gamle- og pleiehjem osv. blir *nedlagt*. I Norge var sjøl i den beste tida over 80% av eldreomsorgen privat, og bare nesten 4% av ett-åringene var i barnehage. De juridisk likestilte kvinnene var altså langt fra å bli kvitt det private omsorgsarbeidet. Nå kan utviklinga føre til at de får stadig mer *tilbake* av den begrensa delen som samfunnet har tatt fra dem! *Økonomisk* (eller i virkeligheten) er dette et like stort handicap som åpen *juridisk* diskriminering.

Vi er på vei inn i tider da et lite antall kvinner riktignok kan

få spille ei rolle som «frigjorte» sjefer og kapitalister på linje med mannlige kolleger. Men flertallet av kvinner kan bli nødt til å *velge* i enda større grad enn nå: *Enten* familie og barn *eller* sjølstendighet og sjanse til å slåss for å få en egen lønn. For mange blir det vel i virkeligheten ikke mulighet til å bestemme «valget» sjøl. Kvinner som sitter der med unger eller med gamle slektninger — og aller mest, aleinemødre med småbarn — vil komme enda mer håpløst etter i kappløpet om jobbene.

En systematisk deling av underklassen i to?

Det virker som om sjølve den *økonomiske* utviklinga går i retning av å dele det vi nå kan kalle det arbeidende folket i to:

— En del — som historisk sett stadig blir mindre — som er nødvendige i produksjonen, distribusjonen og administrasjonen, og dermed «nyttige» for herskerklassen.

— En annen del — som historisk sett øker — som blir slått ut av det kapitalistiske arbeidsmarkedet for godt, og dermed «unyttige» for kapitalistene.

Et rimelig spørsmål blir da:

— Kan vi vente at overklassen (eventuelt åsså staten) vil gripe inn, for å gjøre denne faktiske økonomiske delinga av folket til en sosial, juridisk og politisk deling i to?

— Kan vi f.eks. vente at det vil bli utvikla økonomiske og sosiale systemer for å *knytte* interessene til den krympende økonomisk «nyttige» delen av folket tettere til herskerklassen, og sette denne delen av folket i motsetning til den «unyttige» delen?

De livstidsansatte i Japan

I hvert fall ett sånt systematisk utvikla system har eksistert i de rike landa: Det japanske.

Dette systemet fortjener ei mye grundigere framstilling enn jeg kan gi her, som knytter dets historie tilbake til føydalismen

og korporativismen i mellomkrigstida, går grundigere inn på likheter og forskjeller med de forskjellige europeiske klasse-samarbeids-systemene og anna sånt snadder. Men kanskje en annen gang. . .

Her — bare noen ord om *oppdelinga av arbeiderklassen* innafor systemet.

Den private japanske storindustrien har praktisert systemet med «livstidsansettelser». Den litteraturen jeg har lest beskriver dette i store trekk sånn:

— Bare menn blir livstidsansatt.

— Du blir bare livstidsansatt som tenåring og med gode skolekarakterer.

— Bare livstidsansatte får rett til å fagorganisere seg og en rekke sosiale ordninger som er knytta til dette (sjukepenger, pensjoner osv.).

— Bare livstidsansatte får andel i den bratte stigninga i lønn som følger ansienniteten etter at du er 30 (kvinner over 30 brukes ikke i storindustrien i særlig grad).

— Mister du livstidsansettelsen, blir du aldri livstidsansatt igjen. «Toget har gått.»

Så vidt jeg skjønner, kan antallet livstidsansatte aldri ha vært høyere enn mellom 10 og 20% av de som hadde lønnsarbeid.

På denne måten blei den japanske arbeiderklasse effektivt delt i to: «Livstidsansatte oppe på et platå — ikke-livstidsansatte nedafor et stup de ikke kan komme opp.» Ramler du som livstidsansatt «ned» kommer du aldri «opp» igjen.

(I virkeligheten er det ei *tredeling*. For helt på bånn er noen millioner «koreanere» og medlemmer av tradisjonelle japanske lavkaster, som blir diskriminert og aldri får anna enn drittjobbene.)

Denne delinga er «den hemmelige drivreima» bak den mirakuløse bedriftslojaliteten, som vestlige bedriftsledere misunner sånn. Gratis produktivitetsarbeid på fritida. Hele fabrikken synger bedriftssangen, med sjefene i spissen, før arbeidsdagen begynner.

Lasse og Lisa Berg, to svenske forfattere, har gitt et eksempel på åssen de livstidsansattes *fagforening* blei brukt til å

mobilisere for å jule opp og jage ut av fabrikken «ikke-livstidsansatte» som var i streik.

Det private helsesystemet i USA

Over havet til den nye todelinga av helsesystemet i USA.

Krisa, nedskjæringene og veksten i fattigdommen har gjort det offentlige amerikanske helsevesenet enda svakere — det har aldri vært bra.

Følgen er at det har oppstått et betydelig marked for et systematisk utbygd privat helsevesen, bygd på medlemskap i private, kommersielle sjukekasser. Dette private helsevesenet har store ressurser og de mest moderne metoder som kan betjene *de som kan betale*.

Utenom overklassen er det småborgerskap og arbeiderklasse i fast, godt betalt arbeid.

Nå blir denne modellen overført over Atlanteren til England. Der går Thatchers regjering systematisk inn for å legge til rette for denne typen privat nett, i stedet for å løse krisa i det statlige helsevesenet. Og vi hører sjølsagt åsså ekkoene i det fantasiløse norske politiske livet.

Det skal ikke store fantasien til for å tenke seg åssen et slikt system av private sjukekasser, pensjoner osv. knytta til *jobb* kan sørge for at de som beholder de godt betalte jobbene er «snille gutter» og solidariserer seg med herskerne. «Hvis jeg mister jobben, får ikke det sjuke barnet mitt behandling.» Et effektivt middel til å sette et mindretall av «nyttige» opp mot et flertall, som er «i avgrunnen» — *utafor* disse ordningene. Det er ikke tilfeldig at noen av de private sjukehusene som nå oppstår i Norge nettopp reklamerer med *bedriftshelsetjeneste*.

Utbyttedeling og lønn for å sparke folk

Et viktig ledd i det japanske systemet med *livstidsansettelser* er forskjellige bonuser avhengig av *overskuddet*.

Kan vi tenke oss åssen et sånt system virker i en økonomisk situasjon der det viktigste middelet for å øke overskuddet er å *sparke folk og putte inn maskiner*?

En reportasje i norsk fjernsyn i 1984 ga et virkelig eksempel.

For få år siden hadde den amerikanske bilindustrien i Detroit det største underskuddet i historia. I 1984 var dette vendt til historias største overskudd. Og det skjedde uten at det blei solgt flere biler.

Åssen var det mulig?

Industrien og bilarbeidernes fagforeninger gjorde avtale om å sparke flere hundre tusen bilarbeidere. De som er igjen, jobber mye overtid. Og en vanlig arbeider tjente i 1984 over 300 000 norske kroner i året! Samtidig holder de langtidsledige i USA på å synke ned i virkelig alvorlig fattigdom.

Jeg veit om flere industrier der vi godt kan tenke oss denne modellen overført.

«Fagforeninga går med på 10% reduksjon av antallet jobber i de neste 5 åra, fortrinnsvis ved naturlig avgang og førtidspensjonering. Til gjengjeld skal vi ha *virkelig* utbyttedeling, opp til vi ligger på et lønnsnivå som ligger på minst 3 ganger det arbeideres gjennomsnittlige reallønn er i dag. Vi lover full arbeidsfred i perioden og aktiv medvirkning til reduksjonene, så lenge ledelsen holder sin del av avtalene.»

Det er bra for arbeiderklassen i Norge at ingen norsk monopolkapitalist har vært *smart nok* til å se mulighetene for sånne avtaler til nå.

Men mens jeg skriver kommer meldinga om at Volvos fagforeninger sier ja til et tilbud om utbyttedeling, et tilbud som svensk LO av prinsipielle grunner går mot. Volvo-lederne er smarte kapitalister...

Et område for klassekamp!

Det jeg har skrivi om muligheten for en systematisk *sosial* deling av det arbeidende folket i to, med *rettigheter* på to nivåer

osv. er ikke noe jeg oppfatter som *uunngåelig*. Tilmed under kapitalismen tror jeg dette kan unngås.

Har jeg rett, så vil sjølve utviklinga av den kapitalistiske økonomien skape en *økonomisk* deling i «nyttige» og «unyttige» (sett fra kapitalens synsvinkel). Men hvor djup den sosiale kløfta mellom dem blir, om de blir splitta mot hverandre eller står solidariske med hverandre osv., det mener jeg er et spørsmål som avgjøres av *kamp*. Av politisk arbeid. Av fagforeningenes linje. Av klassekamp.

De ansattes (eller «nyttiges») fagforeninger kan f.eks. velge to motsatte veier. De kan velge å bare passe på interessene til medlemmene av sin egen lille forening, og av prinsipp vende ryggen til alt som skjer med dem som havner utafor portene. På det grunnlaget kan det utvikles en slags «fagbevegelse» som oppnår astronomiske lønninger og ekstremt gode kår for noen få. Dette er åsså ei linje som passer til en del av de vestlige borgerlige faglige tradisjonene — til tradisjonene fra USAs mest anti-kommunistiske faglige ledere, og de mest reaksjonære sosialdemokratiske faglige lederne i Europa.

De kan åsså velge å se hele arbeiderklassens sak som sin sak, og av prinsipp oppsøke og solidarisere seg med de som er «slått ut», de arbeidsløse utafor portene, de som er i andre industrier og sektorer som er trua. Den beste norske faglige tradisjonen har alltid gjort det. I Latin-Amerika så jeg beundringsverdige eksempler på åssen fagforeninger — med ei kjerne av arbeidere som har jobb — kunne mobilisere arbeidsløs slumbefolkning. Arbeiderne i det rike Nord har mye å lære av dem i det fattige Sør.

Jeg peker på *den verst mulige* utviklinga, bl.a. for at det skal bli mulig å mobilisere *i tide* for at det *ikke* skal gå riktig så ille.

Men sannheten er at jeg mener situasjonen er kritisk. Mer om det, flere steder seinere i boka.

Boka består av tre delfiler.

De andre filene kan du hente fra pdf-arkivet.